

Heydər Əliyev - ən böyük dissident

Fransız politoloqu Aland de Eskarin Heydər Əliyevə ünvanladığı bir fikri var: “Cənab Əliyev! 1982-ci ildə Sizin Kremlə gəlişinizlə Sovetlər Birliyinin Yaxın Şərqdəki siyasəti kökündən dəyişdi, ona yeni impuls verildi”. Bu, bir qərblinin qurucu lider haqqında söylədiyi həqiqətdir. Belə ki, Heydər Əliyev tarixə adını bu dönüşün müəllifi kimi yazdıra bildi. Mədəniyyət və Ədəbiyyatda yeni mərhələ yaratmağı bacardı. O, ilk növbədə, ədəbiyyatı sxolast bolşevik şüurun və vulqar sosioloji psixologiyanın məhvində firlanmaqdan azad etdi. Xalq şairi Zəlimxan Yaqubun “Ədəbiyyət dastanı”nda Heydər Əliyevin həmin dövrdə sovet imperiyasının daxilində apardığı mücadilə poetik şəkildə əksini tapıb.

*İlahi! Gör bu yerdə
O kimlərlə döyüşüb,
Çox əliqanlılarla,
Hakimlərlə döyüşüb.
Cavidə sərt Sibirin
Şaxtasında çürüdən,
Böyük Əhməd Cavadı
Gilə-gilə əridən,
Başımızın üstündən
Göydən odlar ələyən,
Müsfiqi bir gecədə
Al-qanına bələyən...
Zalım, qan ocağının dağıtdı yuvasını,
Təmizlədi ruhunu,
Dəyişdi havasını.
... Qan tökənin gözləri
Oyum-oyum oyuldu,
Bügünkü dövlətinin
Sağlam özü dəşləri
O kişinin əliylə
Bax o zaman qoyuldu!*

Bu məqamda bir məsələni də vurğulamağa ehtiyac var. Heydər Əliyev yalnız qorumurdu, yalnız himayə etmirdi, yalnız cəsarət aşılardı. O, həm də sahib çıxmağı bacarırdı. Gücünün yetdiyi qədər milli-mənəvi dəyərlərin qorunmasına çaba göstərirdi. Bu bərədə əlbəttə, kifayət qədər təcrübə və bacarığı vardı, amma onlarla bahəm (və daha əsas!) millətə və xalqına can yanğısı vardı. Heydər Əliyev Sovet epoxası dövründə hakimiyyətdə olduğu illərdə, yəni, 1969-cu ildən 1982-ci ilə qədər nəhəng bir imperiyanın daxilində müstəqil Azərbaycanı addım - addım qurmağa, yaratmağa çalışdı. Qısaca ifadə etməyə çalışsaq: dissident siyasəti! Ümummillət liderin 1969-1982-ci illər ərzindəki fəaliyyətini bu iki sözün birləşməsi uğurlu və dəqiq ifadə edir. Böyük ədəbiyyatşünas alim Yaşar Qarayevin “Müstəqillik dövrünün milli öndəri” məqaləsində yaxşı bir fikir var. Müəllif yazır ki, 60-cı illərə qədər Azərbaycanda “dissident” olmaq mümkün idi. Yəni, şair və yazıçıların buna “imkanları” var idi. 1969-cu ildən sonra bu imkan aradan qaldırıldı. Bəziləri təəccüb edir ki, niyə Azərbaycanda “altmışıncıların” sandıqdan, yasaqdan çıxan əsərləri olmadı? Çünki sandığı ehtiyac olmadı. Hətta Moskvada, mərkəzi jurnallarda çap edə bilmədikləri əsərlərini yazıçılar Bakıda çap edirdilər... Akademik İsa Həbibbəyli doğru olaraq, “XX əsrin yetmiş-səksəncinci illərindən etibarən Azərbaycanda milli istiqlal ədəbiyyatının yeni mərhələsi yaranmışdır”, - yazır. Xalq yazıçısı Anar - “Xatırlayırıq ki, yalnız Moskvanın deyil, hətta Pribaltika kimi sərbəst, müstəqil fikrə alışmış regionların belə, ziyalıları bizim bəzi kitabları oxuyanda, tamaşa və filmlərimizi görəndə onların yasaqlanmamasına təəccüb edirdilər”, - deyərək heyrətini gizlətmir. Nizami Xudiyev mətbuatda çıxışında bu məqama toxunmağı vacib bilir: “Keçmiş sovet məkanında “dissident ovu” aparıldığı illərdə, əslində, ən böyük dissident Azərbaycanın rəhbəri Heydər Əliyev olmuşdur”. Bütün bunlar Heydər Əliyevin azad sözbə, azad dəyərlərə, milli varlığın ifadəsinə yaratdığı imkanın müstəsnalığı idi ki, bütün bunlar da sonucda müstəqil Azərbaycanın yaranması ilə nəticələndi.

Azərbaycanın dəyərlərini dünyaya tanıtdırmaq və 1937-ci ildə ziyalılığın sindirilmiş vüqarını dirçəltmək, reabilitasiya etmək Heydər Əliyev diplomatiyasının çıxış nöqtəsini təşkil etmişdir. Nə qədər gerçəkləşdi bu missiya? Zənnimizcə, bütün hallarda bənzərsiz fədakarlıq nümunəsi meydana qoyuldu. Nizami Gəncəvi, İmadəddin Nəsimi, Məhəmməd Füzuli, Molla Pənah Vəqif, Cəlil Məmmədquluzadə, Mirzə Ələkbər Sabir, Cəfər Cabbarlı kimi klassik sənətkarlarımızın keçirilən yubileyləri, onlara qoyulan abidələr, haqlarında yazılan kitablar, tədqiqat əsərləri, həmmüasiri olduğu şair və yazıçılara rəğbəti, onlarla ünsiyyəti, qayğısı, məhrəm rəftarı bu böyük missiyanın, bu böyük islahat dalğasının əsas təzahürləri idi. İstər ölkə daxilində gedən siyasi proseslərə, məhəlli ziddiyyətlərə, istərsə də dünya siyasətində Azərbaycana qarşı aparılan əks təbliğatlara, mürəkkəb diplomatik çəkişmələ-

rə baxmayaraq və onlara önəm verməyərək, Heydər Əliyev SSRİ adlanan nəhəng imperiyanın daxilində müstəqil Azərbaycanın dəyərləri uğrunda inad və inamla mübarizə apardı.

Hakimiyyətinin birinci dönəmində

**1969-cu ildən başlayaraq 1987-ci ilə qədər
Kommunist Partiyasında ən böyük dissident mən idim
Heydər Əliyev**

Heydər Əliyevin irəli sürdüyü nəzəri-ideoloji prinsipləri şairlərin yaradıcılığına bilavasitə təsiri olmuşdur. Şairlər, yaradıcı adamlarla tez-tez görüşən Heydər Əliyevin onlarla ünsiyyət zamanı səsləndirdiyi hər hansı fikirlər bu yaradıcı şəxslər üçün enerji və güc mənbəyinə çevrilmiş, impuls yaradan qüvvə olmuşdur. Məsələn, Bəxtiyar Vahabzadə, Xəlil Rza Ulutürk, Məmməd Araz poeziyasının oynaq ritmi, həyəcan, çağırışa köklənən üslubu Heydər Əliyev siyasətinin poeziyaya qazandırdığı cəsarət ruhu üzərində qərar tuturdu. Milli poeziyada vətəndaşlıq ruhunun qüvvətlənməsində və ədəbi-ictimai fikrin istiqlal ideyaları ilə zənginləşməsində bu şairlərin böyük rolu olmuşdur. Həmçinin tarixi-mədəni dəyərlərə ehtiram və ana dilinin saflığının qorunması onların fəaliyyətinin mühüm istiqamətlərindən birini təşkil edirdi. Akademik İsa Həbibbəyli “Milli istiqlal şairi Bəxtiyar Vahabzadə haqqında söz” məqaləsində yazır: “Görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyevin Azərbaycan Respublikasının rəhbəri kimi azərbaycançılıq istiqamətində dövlət səviyyəsində həyata keçirdiyi genişmiqyaslı tədbirlər ölkədə milli-mənəvi özünüdərkə və bu ideala xidmət edən ədəbiyyata geniş meydan açmışdır. Fikrimizcə, həmin dövrdə, yəni, XX əsrin yetmiş-səksəncinci illərindən etibarən Azərbaycanda milli istiqlal ədəbiyyatının yeni mərhələsi yaranmışdır. Xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadə, Xəlil Rza Ulutürk, Məmməd Araz, Sabir Rüstəmxanlı və başqaları yeni dövr Azərbaycan milli istiqlal ədəbiyyatının yaradıcıları kimi meydana çıxmışlar. Bu sahədə Bəxtiyar Vahabzadənin özünəməxsus böyük xidmətləri vardır”.

Diqqət eləsək, Bəxtiyar Vahabzadənin bütün yaradıcılığında bir xarakterik obraz keçir - üsyankar, çilgim, mübariz, vətən sevdalı, dil aşınası, həyat mücahidi... Hətta sovet dönəmində yazdığı ilk poemalarında belə dinə, cəhalətə, istibdadı qarşı kəskin üsyan var. “Mərziyə”, “Bağışlayın, səhv olub” poemalarında daha çox dini xurafatın, mövhumatın tənqidi, dil məsələlərinin aktualanması əsas yer tutur ki, bu da şairin maarifçilik ideallarından zəmin alırdı. Şairin 1970-ci illərdə yazdığı “XX əsrin adamı” şeirində isə sovet ideologiyasına aqıq-aşkar üsyan qaldırılır və etiraf edək ki, ancaq o dövrdə özünü arxal, güvənli hesab edən şair qələminin gücü yetərdi bu şeirləri yazmağa:

*Gözüm şüşə, dişim qoyma,
Qıçım taxta,
Arzuları vurdu saxta,
Qanım qara laxta-laxta
Kişilikdən bir əsər yox,
Özüm axta
Sözüm saxta.
Yalanlara əl çalırım.
Alçaldıqca ucalırım.
Sözüm iki,
Üzüm iki.
Mən əyriyə düz deyirəm,
Gecəyə gündüz deyirəm.
... Əməlsiz də keçib gedər
Təki bollu sözün olsun.
Ağ yalanı qıpqırmızı
Demək üçün sözün olsun
Protokol, söz oğluyam
Mən əsrimin öz oğluyam.*

Yaxud X.R.Ulutürk “Afrikanın səsi” şeirində estetik ovqatın çaları artıq dəyişmişdi. Bu poeziyadan ətrafa kükrəyən, püskürən odlu nəfəsinin enerjisi yayılırdı:

*Azadlığı istəmirəm zərrə-zərrə,
qram-qram!
Qolumdakı zəncirləri qıram gərək!
Qıram! Qıram!
Azadlığı istəmirəm bir həb kimi, dərman kimi,
İstəyirəm Səma kimi, Günəş kimi!
Cahan kimi!
Çəkil, çəkil, ey qəsbkar!*

*Mən bu əsrin gur səsiyəm;
Gərək deyil sısqı bulaq,
Mən ümmanlar təşnəsiyəm!*
Şairin tədqiqatçıları dönə-dönə qeyd etmişlər: şeirin ilkin adı “Azadlıq” olub və milli varlığın ağırlarından qurtulmaq üçün haray çəkən şairin düşüncələrini ifadə edir. Xəlil Rzanın sovet dövründə yazılan əksər şeirləri millilik, türklük ruhu üzərindədir və təsadüfi deyil ki, şairin müstəqillik illərində yazdığı şeirlərdən poetik ovqat baxımından fərqlənir. Bu ovqatı poeziyaya qazandıran qüvvənin adı nə idi bəs? Əlbəttə ki, Heydər Əliyevin dissident siyasətinin gücü. Xalq yazıçısı Elçinin “Dünya axirət əkinini...” məqaləsində bu məqama vurğu salan bir çox məqamlarla qarşılaşırıq: “80-ci illərin əvvəllərində Azərbaycanda milli təfəkkürün, özünəqaydışın ayrı-ayrı fərdlər arasında yox, bir küll halında oyanma dövrü idi. Yalnız elə Hüseyn Cavidin cənazəsinin Sibirə götürülüb, doğma yurtda torpağa tapşırılması faktını xatırlayaq. Yaxud 1981-ci ildə Azərbaycan Yazıçıları VII qurultayındakı sözün yaxşı, sağlam mənasında

millətçilik əhvali-ruhiyyəsi, “İran Azərbaycanı” ifadəsinin “Cənubi Azərbaycan” ifadəsi ilə əvəz olunmasının rəsmiləşdirilməsi...”

Anar “Şəxsiyyətin miqyası” məqaləsində yazır: “Xatırlayırıq ki, yalnız Moskvanın deyil, hətta Pribaltika kimi sərbəst, müstəqil fikrə alışmış regionların belə ziyalıları bizim bəzi kitabları oxuyanda, tamaşa və filmlərimizi görəndə onların yasaqlanmamasına təəccüb edirdilər”.

Nəriman Həsənzadənin “Mənim ədəbi tələyim” kitabında oxuyuruq: “Akademik Milli Dram Teatrında “Bütün Şərq bilsin” pyesimin tamaşasıydı. Teatrın baş rejissoru və tamaşanın rejissoru Mərahim Fərzəlibəyovla yanaşı, oturmuşduq. Azərbaycan KP MK-nın Büro üzvləri Heydər Əliyev başda olmaqla tamaşaya baxmağa gəlmişdilər. Nərimanov rəunda çıxış edən xalq artisti Məlik Dadaşov monoloq dedi ki, niyə belə dedin? Axı əsərdə elə sözlər yox idi. Cavab verdi ki, səhnənin ortasında Azərbaycan, azadlıq, neft, millət haqqında misraları deyəndə, Büro üzvlərindən ikisi üzümə elə sərt baxdı ki, özümü itirdim, dediyim misralar ağımda yarımçıq qaldı. Tez özümə əlavələr etdim. Belə bir mühitdə Heydər Əliyev həm özü cəsarət göstərirdi, həm də bizi cəsarətə səsləyirdi.

Bu mənada, haqlı səsləndirilən bir fikirlə razılaşmaq olmur: “Keçmiş sovet məkanında “dissident ovu” aparıldığı illərdə əslində ən böyük dissident Azərbaycanın rəhbəri Heydər Əliyev olmuşdur” (Nizami Xudiyev). Bunu Heydər Əliyev özü də bilirdi və bəyan etməkdən çəkinmirdi. Xalq yazıçısı Anarın “Yaşamaq haqqı” kitabında belə bir epizod yer alır: “Qurultayda Heydər Əliyevin çıxış etdiyi iclası mən aparırdım və belə bir replika atdım:

- Heydər müəllim, bir dəfə “Ən böyük dissident elə mən özüm olmuşam” dediniz.

- Tamamilə doğrudur, - dedi Heydər Əliyev və: - Düzdür, mən şeir yazmıram, roman və ya hekayələr yazmıram. Ancaq 1969-cu ildən başlayaraq 1987-ci ilə qədər Kommunist Partiyasında ən böyük dissident mən idim, - deyərək əlavə etdi”.

Heydər Əliyevin qoruduğu, arxasında dayandığı işlərin, əsərlərin yaddaş və tarixlə bağlı hər qatında milli tariximiz, milli varlığımızın nəfəsi duyulurdu. Bu qatlar tarix, dil, azadlıq idealları, istiqlal vuruşu idi. O səbəblər ki, Heydər Əliyev onlarda insan, zaman, torpaq, yaddaş, əxlaqla bağlı çeşidli, milli-mənəvi məsələlərin bədi təəssümünü görürdü, onları qoruyurdu, hər yerdə və həmişə humanist başlanğıcdan çıxış edərək dünya nizamına aparan yolları ayırd etməyə, onları insanlara nişan verməyə çalışırdı.

**ELNARƏ AKİMOVA,
YAP İdarə Heyətinin üzvü,
filologiya elmləri doktoru,
AMEA Nizami Gəncəvi adına
Ədəbiyyat İnstitutunda söhbə müdiri**